

Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirletilmesi Suçları

Protection of the Environment through Criminal Law and Crimes of Pollution

Asst. Prof. Dr. Nazmiye Özenbaş (Anadolu University, Turkey)

Abstract

Environmental problems due to economic growth and development policies in the last century ignorant to humanitarian values has become a risky issue for the future of humanity. Since 70's it become a debatable problem in the international arena and due to the search of solutions for the environmental problems, right to environment has stated as a part of fundamental human rights and protected with law. Recently with the emphasis to the preventive functions of criminal law actions against the right of living in a healthy and balanced environment has started to be described as crime and are becoming subject to penalty in the criminal codes. With this study we will analyze crimes of polluting the environment.

1 Giriş

Geçtiğimiz yüzyılda kapitalizm ile birlikte teknoloji ve sanayileşmenin hızla gelişmesi, bazı gelişmiş ülkelerin çevreye ilişkin değerleri gözardı eden ekonomik büyüme ve kalkınma politikaları ve küreselleşme olgusu, hızla artan nüfus, buna bağlı olarak artan üretim ve tüketim faaliyeti, kaynakların bilinçsizce ve acımasızca kullanılması çevrede de acımasız tahribatlar yaratmıştır. Bu sorunlar öylesine ciddi boyutlara ulaşmıştır ki insanoğlunun sahip olduğu hakların en temeli olan “hayat hakkını” tehdit eder hale gelmiştir (Kaboğlu, 1996, s.9).

Zamanla, bu durum karşısında ülkelerin yapılan uluslararası toplantılar ile kalkınma ile doğal kaynaklar dengesinin korunması gerektiği ve çevreyi dışlamayan sürdürülebilir bir kalkınmanın mümkün olduğu anlayışını benimsediklerini görmekteyiz. Çevre gerek uluslararası, gerekse anayasalarda yer alan hükümlerle ulusal düzeyde tanınmış bir hak konumuna gelmiştir.

Çevre sorunlarının devletleri karşı karşıya getirecek ölçüde büyümesi, gelişmiş-gelişmemiş ülkeler çatışması, gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkelerin doğal kaynaklarını sömürmesi ve bu ülkeleri sanayi ve nükleer artıklarını bıraktıkları çöplük olarak görmeleri gibi uluslararası çevre ihlalleri, devletlerin sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının öznesi olarak ortaya çıkmalarına neden olmuştur (Özdek, 1993, s. 111-112)

Geldiğimiz noktada ise özel hukuka ve idare hukukuna ilişkin yaptırımların çevrenin korunmasında gerektiği ölçüde etkili olamaması üzerine, çevreyi ciddi biçimde tehlikeye sokan ve ona zarar veren, bu yolla insan sağlığını ve hayatını tehdit eden fiillerin suç olarak ceza kanunlarında düzenlenmesi ve ciddi cezai müeyyidelerle bağlanması gerektiği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır (Şen, 1994, s. 77-78).

Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Birliği Konseyi'nin 27 Ocak 2003 tarih ve 2003/80/JHA sayılı Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Hakkındaki Yönerge, Avrupa Birliği üyesi devletlere çeşitli çevre suçlarını ceza kanunlarında düzenleme ve bunlar için özgürlüğü bağlayıcı cezalar ve tüzel kişilere özgü yaptırımlar öngörme yükümlülüğü getirmektedir (Erman, 2004, s. 187). Bu kapsamda korunan hukuksal yarar açısından çevreye ayrı bir değer atfedilmiş ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda önceki (765 sayılı) TCK'da olmayan yeni suç tipleri olarak çevreye karşı suçlar düzenlenmiştir.

2 Çevre Hakkı

2.1 Çevre Hakkının Tarihsel Gelişim Süreci

1970'li yıllarda ekonomik büyümeyi tek amaç olarak belirleyen anlayış sonucu ortaya çıkan çevre sorunlarının insanlık bakımından çok ciddi problemleri beraberinde getireceği ve bu konuda önlem alınması ve ülkelerin bu kapsamda ortak bir mücadele yürütmesi gerekliliği hususu üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda ilk kez Haziran 1972'de Birleşmiş Milletler tarafından Stockholm'de Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonunda yayınlanan ve Türkiye'nin de taraf olduğu Stockholm Bildirgesi'ne göre; “İnsan, kendisine onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve tatmin edici yaşam koşulları temel hakkına sahiptir...”. Böylece çevre hakkı bir insan hakkı olarak ilk kez uluslararası bir belgede tanınmıştır (Şen, 1994, s. 34; Keleş ve Ertan, 2002, s. 98).

28 Ekim 1982 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Dünya Doğa Şartı, çevre hakkının uygulamaya geçirilmesi konusunda devletlerin yükümlülüklerini ve bireylerin katkılarını belirleyerek daha somut ilkeler öngörmüştür (Kaboğlu, 1996, s. 18; Keleş ve Ertan, 2002, s. 99, 214).

Birleşmiş Milletler öncülüğünde Haziran 1992’de Rio de Janeiro’da toplanan Çevre ve Gelişme Konferansı sonunda yayınlanan Rio Bildirgesi’nin 1. maddesinde “insanlar sürekli ve dengeli kalkınmanın merkezindedir. Doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve verimli yaşama hakları vardır” ifadesine yer çevre hakkı vurgulanmıştır (Kuzu, 1997, s. 92-93). Bu konferans sonunda Türkiye tarafından da imzalanan “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi”, yeryüzündeki bitki ve hayvan türleri ile doğal kaynakların korunmasını öngörmektedir. “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” ise; küresel ısınma ile atmosferde sera etkisi yaratan gaz emisyonlarının azaltılmasını öngörmektedir. Söz konusu sözleşmeye Türkiye 2004 yılında taraf olmuştur (Ceylan, 2008, s. 7).

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne bağlı olarak Aralık 1997’de Japonya’nın Kyoto kentinde gerçekleştirilen III. Taraflar Konferansı sonunda kabul edilen Kyoto Protokolü ile özellikle gelişmiş ülkelere seragazi azaltımı konusunda yükümlülükler getirilmiştir. Türkiye ise İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne başlangıçta taraf olmadığı için Kyoto Protokolü’ne de taraf olmamıştır (Ceylan, 2008, s. 7).

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) tarafından Haziran 1998’de hazırlanarak imzaya açılan, herkesin çevreyle ilgili bilgilere serbestçe ulaşma, çevreyle ilgili konularda karar alma sürecine katılma ve yargı yoluna başvurma haklarını güvence altına alan ve bu amaca ulaşmak için taraf devletlere somut yükümlülükler yükleyen Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi’ne (<http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf>) ise Türkiye henüz taraf olmamıştır.

Avrupa Konseyi bünyesinde ise gerek 1950’de kabul edilen İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi’nde (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) ve Ek protokollerde, gerek 1961’de kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı’nda sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkı, özgün bir insan hakkı olarak tanınmamıştır (Kaboğlu, 1996, s. 137). Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatlarında çevre hakkı, Sözleşme’nin yaşam hakkı (m. 2), özel yaşam ve aile yaşamına saygı (m. 8), aşağılayıcı muamele yasağı (m. 3), mülkiyet hakkı (1 no.lu Ek Protokol, m.1) gibi diğer haklar aracılığıyla dolaylı olarak korunmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002, s. 94-95).

2.2 Çevre Hakkının Kime Ait Olduğu Sorunu

En genel anlamıyla insan hakları, devlet tarafından güvence altına alınsın ya da alınmasın, insanlığın ulaştığı her gelişme aşamasında, bütün insanların hiçbir ayırım gözetmeksizin sadece insan oluşlarından dolayı insan onurunun gereği olarak, insanın kendine özgü doğasını gerçekleştirmek ve onurlu bir yaşam sürdürmek için sahip oldukları tüm hakları ifade etmektedir (Gemalmaz, 1997, s. 326-349).

Çevre hakkı ise üçüncü kuşak insan haklarındanidir. 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan üçüncü kuşak haklar, tüm insanlığın yan yana geldiği takdirde çözebileceği, yoksa tek tek insanların ya da ülkelerin üstesinden gelemeyeceği sorunlardan kaynaklanan ve konularını evrensel değerlerin oluşturduğu haklardır.

Çevre hakkı, en genel anlamıyla çevrenin korunması ve geliştirilmesidir (Ceyhan, 2008, s. 22). Diğer bir ifadeyle bu hakkın konusu, insan ve diğer canlıların yaşamını sürdürdüğü ve kısa ya da uzun dönemde etkileşim içinde bulunduğu yaşam çevresidir (Keleş ve Ertan, 2002, s. 82).

Sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının en başta ve en acık yararlanıcıları bireylerdir. Tüm bireylerin sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının yararlanıcısı (alacaklısı) olmasının somut anlamı, sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının ihlali halinde, çevreye olumsuz bir müdahalede bulunduğu veya hakkın gerçekleştirilmesi için olumlu bir müdahaleye gerek duyulduğunda, herkesin, tüm bireylerin tek tek haklarını hakkın yükümlüsüne (muhatabına) karşı ileri sürebilmeleridir (Özdek, 1993, s. 107).

Hukuksal metinlerde yer alan “herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” ifadesindeki “herkes” ibaresi, sadece tek tek bireyleri değil, birey topluluklarını ve tüzel kişiliği olan kamusal ve özel kuruluşları da kapsar (Keleş ve Ertan, 2002, s. 84-85). Bu durum çevre ile ilgili karar alma süreçlerine halkın katılımını sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının etkin bir şekilde kullanılmasını hayata geçirilmesini sağlamak bakımından önemlidir.

Bugünkü kuşakların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamlarını sürdürebilmeleri için tanınan sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkı, aynı zamanda gelecek kuşakların da çıkarlarını gözetmektedir. Bugünkü kuşakların, gelecek kuşaklara bugünkünden aşağı olmayan bir biyolojik çeşitlilik ve zenginliği güvence altına alan nitelikli toprağı iletme ödevi vardır (Kaboğlu, 1991, s. 123).

Çevre sorunlarının devletleri karşı karşıya getirecek ölçüde büyümesi, gelişmiş-gelişmemiş ülkeler çatışması, gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkelerin doğal kaynaklarını sömürmesi ve bu ülkeleri sanayi ve nükleer artıklarını bıraktıkları çöplük olarak görmeleri gibi uluslararası çevre ihlalleri, devletlerin sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının öznesi olarak ortaya çıkmalarına neden olmuştur (Özdek, 1993, s. 111-112).

Bireyler, topluluklar ve devlet sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının alacaklısı olduğu kadar borçlusudur da. Yalnız gelecek kuşaklar, hakkın gerçekleştirilmesinden sorumlu tutulamazlar. Ancak en önemli ve öncelikli muhatap devlettir. Devlet, gerek ulusal gerek uluslararası alanda çevrenin koruyuculuğu ve iyileştirilmesi ödevlerini üstlenir; sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının gerçekleştirilmesini gözetir (Özdek, 1993, s. 113).

3 Türk Hukukunda Sağlıklı Ve Düzenli Bir Çevrede Yaşama Hakkı

Türk hukukunda sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkı ilk kez, 1982 Anayasası'nın 3. bölümünde düzenlenen Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığı altındaki 56. maddesiyle anayasal bir hak olma niteliğini kazanmıştır. Söz konusu maddeye göre:

“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

...

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.”

Çevre ile ilgili bu hükmün amacı, insan haysiyetine uygun bir hayatın sağlanabilmesidir (Şen, 1194, s. 49).

Sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının 1982 Anayasası ile tanınmasından sonra çıkarılan 9.8.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun, kirlenenden öder ilkesi, çevre zararlarının tazmininde kusursuz sorumluluk kuralı, çevresel etki değerlendirmesi gibi kavramların Türk Çevre Hukukuna kazandırılmasını sağlayan kanun olmuştur. Kanunun amacı bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır.

Çevre kanunu dışında çevreyi korumaya yönelik pek çok yasal düzenleme yapılmıştır. Kültürel çevre ile ilgili 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 618 sayılı Limanlar Kanunu, 167 sayılı Yeraltı Suları Kanunu, 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu gibi birçok kanun, çevreyle ilgili doğrudan ya da dolaylı hükümler içermektedir.

Bunun dışında çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik pek çok da yönetmelik çıkarılmış durumdadır (Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği, Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği gibi).

Tüm bu düzenlemeler çerçevesinde, çevreye karşı gerçekleştirilen ihlaller karşısında hukuki ve idari nitelikte yaptırımlar uygulanması söz konusu olmaktadır. Bunun dışında ceza kanunlarında da çevreye yönelik fiillerin suç olarak düzenlenip cezai yaptırımlarla karşılanması da mümkündür. Bu hususu daha ayrıntılı olarak özellikle Türk Ceza Hukuku kapsamında aşağıda inceleyeceğiz.

4 Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Korunması

4.1 Genel Olarak

Önceleri sadece idari, siyasi ve ekonomik bazı müdahalelerin çevreyi korumada yeterli olabileceği savunulmuş ise de, bu gün artık çevreye yönelik ihlallerin sadece belli kişilere karşı değil kamuya ve topluma karşı işlenmiş suçları oluşturabileceği ve bu suçlarda gerçek mağdurun toplum olduğu (Toprak, 1988-1989, s. 100) ceza hukukunun bu alanda da etkili olması gerektiği ve ceza hukukunun müdahalesinden vazgeçilemeyeceği genellikle kabul edilmektedir (Toroslu, 1981, s. 153; Turgut, 2001, s. 613 vd).

Ülkemizde 765 sayılı Türk Ceza Kanunu döneminde derli toplu çevre ceza normlarına yer verilmemiş; ancak çevreyi kirlenme ve bozma fiillerinin halkın sağlığını tehlikeye düşürmesi haline ilişkin 369 (yangın çıkarmak), 394 (halkın içeceği suları zehirleyerek veya bozarak umurun sıhhatini tehlikeye düşürmek), 526 (yetkili makamların emir ve talimatlarına aykırı davranmak) gibi münferit hükümler bulunmakta idi.

Avrupa Birliği Konseyi'nin 27 Ocak 2003 tarihli ve 2003/80/JHA sayılı “Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Hakkında Yönerge”nin yürürlüğe girmesinden sonra pek çok üye devlet, bunu iç hukukuna geçirmiş veya iç hukukunda bulunan çevre suçları hükümlerini Yönerge ile uyumlu hale getirmiştir.

Türk Ceza Hukuku'na çevrenin korunmasına ilişkin suç tipleri, 2004 yılında hazırlanan 5237 sayılı TCK ile ilk kez açıkça ceza hukukumuzda girmiştir. Kanun'un Topluma Karşı Suçlar başlıklı 3. kısmında ayrı bir bölüm halinde Çevreye Karşı Suçlar düzenlenmiştir. Bu suçlar, “çevrenin kasten kirlenmesi” (m. 181), “çevrenin taksirle kirlenmesi” (m. 182), “gürültüye neden olma” (m. 183), “imar kirliliğine neden olma” (m. 184) suçlarıdır. Ayrıca Kanun'un 1. maddesinde “kamu sağlığı ve çevre”nin korunması, kanunun amaçları arasında sayılmıştır.

Çevre suçlarında ihlaller genelde üç aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamada çevre üzerinde herhangi bir tehlike veya zarar yaratan eylemin varlığı aranmamakta, sadece ihlali oluşturan davranışın varlığı yeterli görülmektedir (Turgut, 2001, s. 638). Bu aşamada “daha ziyade bazı engel suçlar yaratan veya objektif hedefi bakımından doğanın bütünlüğüne zarar vermeye elverişli davranışları yasaklayan” ceza normları söz konusudur (Toroslu, 1981, s. 154). Çevreyi kirlenmeye nitelikte veya çevre için tehlike yaratan maddelerin üretilmesi, ticari amaçla bulundurulması veya ülkeye sokulmasının yasaklandığı ceza normları örnek olarak verilebilir. Bu tip

fiillerin yasaklanmasıdaki amaç, çevre ve insan üzerinde henüz bir zarar gelmeden önüne geçmektir (Şen, 1994, s. 154).

İkinci aşamada, yine çevreyi kirletme tehlikesini önleme amacını güden tedbirlere aykırılık fiilleri yer almaktadır. Bu anlamda “belirli bir sanayi faaliyetini icra edebilmek, sanayi artıklarını atabilmek ve tesislerin durumunu tespit edebilmek için belli bir yetkilendirme veya izne sahip olma yükümlülüğünü ihlal eden davranışları yahut bu faaliyetlerin icrası ile ilgili olarak kanun veya idari makamlar tarafından konan tedbir kurallarının ihlalini cezalandıran normlar” gündeme gelmektedir (Toroslu, 1981, s. 154). Böylece soyut ya da potansiyel bir tehlike önlenmek istenmektedir. İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak kirletme (m. 181, f. 1), atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokma (m. 181, f. 2), ilgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklerle aykırı olarak gürültüye neden olma (m. 183), yapı ruhsatı almadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapma (m. 184) suçları birinci ve ikinci aşamaya ilişkin suçlara örnek olarak verilebilir.

Üçüncü aşama ise, bizatihi çevreyi kirletici faaliyetin gerçekleştirilmesidir. Öncelikle kirletici maddelerin atılması veya salınması ile buna bağlı olarak zararlı sonucun ortaya çıkması halinde devreye giren suç tipleri bu kapsamdadır (Toroslu, 1981, s. 155). Ne var ki bu aşamada çoğu zaman zararın ortaya çıkmış olması, çevrenin kirletilmiş veya bozulmuş olması nedeniyle artık ceza normunun önleyici rolünün gerçekleşme olanağı kalmamış olmaktadır.

Çevreye karşı suçlar ile korunan hukuki yarar hava, toprak, su, bitki örtüsü, hayvan türleri gibi doğaya ilişkin ekolojik menfaatler ile yaşam ve sağlık gibi insanı esas alan hukuksal menfaatlerdir (Ünver ve Nuhoğlu, 1999, s. 40).

4.2 Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları (TCK m. 181 ve 182)

Genel Olarak

5237 sayılı TCK'nın 181. maddesinde çevrenin kasten kirletilmesi, 182. maddesinde ise çevrenin taksirle kirletilmesi düzenlenmiştir. Madde metinleri şu şekilde kaleme alınmıştır:

“Çevrenin kasten kirletilmesi

Madde 181- (1) İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi halinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza iki katı kadar artırılır.

(4) Bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi halinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.

(5) Bu maddenin iki, üç ve dördüncü fıkrasındaki fiillerden dolayı tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

Çevrenin taksirle kirletilmesi

Madde 182- (1) Çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişi, adli para cezası ile cezalandırılır. Bu atık veya artıkların, toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakması halinde, iki aydan bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

(2) İnsan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya taksirle verilmesine neden olan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır”.

Çevre kirliliği gündelik hayat içinde bireylerin mutlak faaliyetleri sebebiyle olabileceği gibi, gerçek veya tüzel kişilerin ticari ve sınıflar üretim faaliyetleri sonucu da ortaya çıkabilir.

Çevre üzerinde çok büyük olumsuz etkiler yaratmayan ve daha çok gerçek kişilerin evsel ve bireysel atık ve artıklar ile gerçekleştirdikleri kirletme fiilleri, genellikle 5326 sayılı Kabahatler Kanunu ve 2872 sayılı Çevre Kanunu kapsamında idari yaptırım gerektiren fiiller olmaktadır.

Kabahatler Kanunu'nun “çevreyi kirletme” başlıklı 41. maddesinde, evsel ve bireysel atık ve artıkların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atılması, hayvan kesimine tahsis edilen yerler dışında hayvan kesilmesi veya kesilen hayvan artıklarının sokağa veya kamuya ait sair alanlara bırakılması, inşaat atık ve artıklarının bunların toplanmasına ve depolanmasına özgü yerler dışına atılması, kullanılamaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası ev eşyasının bunların toplanmasına ilişkin olarak belirlenen günün dışında sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakılması, kullanılamaz hale gelen motorlu kara veya deniz nakil araçları ya da bunların müttemim cüzlerinin sokağa veya kamuya ait herhangi bir yere bırakılması fiilleri kabahat olarak tanımlanmış ve bu fiiller karşılığında idari para cezası öngörülmüştür. Ancak bireysel kirletme fiilleri de somut olayın

şartlarına göre suç teşkil edebilir. Ya da fiil, bazen hem suç hem de kabahat oluşturabilir. Bu durumda Kabahatler Kanunu m. 15 f. 3 hükmü uyarınca sadece suçtan dolayı yaptırım uygulanır. Ancak, suçtan dolayı yaptırım uygulanamayan hallerde, kabahat dolayısıyla yaptırım uygulanabilir.

Çevre üzerinde asıl önemli olumsuz etkiler yaratan ve çevre unsurlarını çoğu zaman uzun vadede telafisi güç, hatta imkânsız zararlara uğratan, insan ve diğer canlı yaşamını tehdit eden kirlenme fiilleri ise, ticari ve sınai faaliyetler sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Ceza hukukunun ilgi alanı içinde bulunan fiiller daha çok bu tarz fiillerdir.

Suçla Korunan Hukuki Değer

Çevrenin kasten ve taksirle kirlenmesi suçları ile korunan hukuki değer, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır (Anayasa m. 56). Çevrenin kirlenmesi fiillerinin suç olarak tanımlanması ile Devlet, Anayasa'nın 56/2. maddesinde kendisine yüklenen "çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek" görevini yerine getirmiş olur. Böylece çevre kirliliğinin önlenmesi ile sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının güvence altına alınması da sağlanmıştır (Parlar ve Hatipoğlu, 2010, s. 294).

Suçun Maddi Konusu

Çevrenin kasten ve taksirle kirlenmesi suçlarında, suçun konusu atık ve artıklarla kirlenilen çevreyi oluşturan toprak, su ve havadır. Yani kirlenme eyleminin üzerinde gerçekleştiği toprak, su ve hava gibi alıcı ortamlardır. Suçun işlenmesi ile bu çevre unsurları saldırıya uğramaktadır. Alıcı ortamlar olan toprak, su ve hava, aynı zamanda kendilerine bağlı canlı hayatının devam ettiği ortamlar olduğundan, bu ortamlarda yaşayan insanlar ile hayvanlar, bitkiler ve diğer mikroorganizmalar da suçun konusuna dahil edilmelidir (Kayan, 2008, s. 130-131).

Fail ve Mağdur

Kanun koyucu TCK 181 ve 182. maddelerde tarif edilen çevrenin atık ve artıklarla kirlenmesi suçlarında fail bakımından belli bir sıfat veya nitelik aramamaktadır. Bu suçların faili herkes olabilir.

Ceza sorumluluğunun şahsiliği kuralı gereği, tüzel kişilerin suç faili olması mümkün değildir (Özen, 2003, s. 65) ve tüzel kişiler hakkında ceza yaptırım uygulanamaz. Ancak tüzel kişiler hakkında suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbiri niteliğindeki yaptırımlar, kanunda özel olarak belirtilen hallerde uygulanabilir. Çevrenin kirlenmesi eylemlerinin bir özel hukuk tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde ve tüzel kişinin yararına işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında TCK'nın 60. maddesinde öngörülen güvenlik tedbirleri uygulanacak; faaliyet izninin iptaline ve suçun işlenmesi ile elde edilen ekonomik kazancın müsaderesine karar verilecektir.

TCK sistematığında "Topluma Karşı Suçlar" kısmında düzenlenen çevre suçlarının mağduru belirli bir kişi değildir. Bu suçlarda toplumu oluşturan herkesin yanı sıra, belirli bir kişi veya kişiler de suçun işlenmesiyle haksızlığa uğramış, mağdur edilmiş olabilir (Kayan 2007, s. 40).

Suçun Maddi Unsuru

Çevrenin kasten kirlenmesini düzenleyen TCK m. 181 f. 1'deki suç tipinde fiil, "ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten çevreye zarar verecek şekilde verilmesi"dir.

TCK m. 182 f. 1'deki suç tipinde fiil, "çevreye zarar verecek şekilde, atık ve artıkların toprak, su veya havaya taksirle verilmesi"dir.

181. maddenin 2. fıkrasındaki fiil ise, "atık ve artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması"ndan ibarettir.

Bu suç tipleri, yapılması yasaklanan veya yapılmaması istenen bir hareketin yapılması şeklinde olduğundan icrai suçlardır. Ancak sadece irai hareketlerle işlenmeleri söz konusu olmayıp, ihmal suretiyle icrai nitelikte de gerçekleştirilebilirler.

Maddede sözü edilen atık ve artığın ne olduğu TCK'nın herhangi bir maddesinde tanımlanmamıştır. Ancak Çevre Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 2. maddesine göre, "atık; herhangi bir faaliyet sonucunda oluşan, çevreye atılan veya bırakılan her türlü maddeyi" ifade eder. Çevre Kanunu'nda artık tanımlanmamıştır. Ancak genellikle bir sanayi faaliyeti sonunda yararlanılması mümkün olmayan ve çevreye bırakılan maddelere artık denir (Parlar ve Hatipoğlu, 2010, s. 298).

Suçun oluşabilmesi için atık ve artıkların alıcı ortamlara verilmesi kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak yapılmalıdır. Eğer atık veya artıklar kanunlarla belirlenen teknik usullere uygun olarak doğal ortama bırakılırsa, suçun oluştuğundan söz edilemez. Ancak ne Çevre Kanunu'nda ne de diğer ilgili kanunlarda atık ve artık maddelerin güvenli bir şekilde çevreye zarar vermeden doğal ortama verilmesi, bertaraf edilmesi ve imhasına ilişkin teknik usuller doğrudan düzenlenmiş değildir. Yaşadığımız çağda çevre ve insan hayatı bakımından tehlike yaratan atık ve artıkların sayısı ve çeşidi kadar teknolojik gelişmelerle bunların nasıl bertaraf edileceği zaman içinde sürekli değişmektedir ve bu yüzden atık ve artıkların imhası ve bertarafına ilişkin teknik usullerin kanunlarla belirlenmesi çok güç, hatta imkânsızdır (Kayan, 2008, s. 142; Yaşamış, 2005, s. 140). Çünkü çevre sorunlarının doğası gereği teknik usuller son derece ayrıntılıdır ve günün koşullarına göre sürekli yenilenmek ve değişmek zorundadır. Bu nedenle tüm dünyada yönetmelik ve standart gibi ikincil mevzuat

metinleriyle düzenlenirler (Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (22.07.2006, RG 26236), Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği (19.04.2005, RG 25791) gibi).

Atık ve artıkların teknik usullere aykırı olarak doğal ortama verilmesi fiilin cezalandırılabilmesi için yeterli değildir. Fiilin “çevreye zarar verecek şekilde” olması da gereklidir. Bundan kasıt, fiilin çevresel varlıkları (toprak, su, hava) zarar tehlikesi ile karşı karşıya bırakmış olmasıdır. Kirliliğin çevreye zarar verecek boyutta olması yeterli olup, bu zararın gerçekleşmesi şart değildir (Parlar ve Hatipoğlu, 2010, s. 298). Bu nedenle m. 181 f. 1 ile m. 182 f. 1’de tanımlanan suç tipleri, netice unsuru bakımından somut tehlike suçlarıdır.

Öğretide 181. maddenin metninde açıkça “ilgili kanunlarla belirlenen teknik usuller” ibaresi kullanılarak suçun tanımının yapıldığı, dolayısıyla Çevre Kanunu’na istinaden çıkarılan yönetmeliklerde düzenlenen teknik usullere aykırılığın suçun oluşumu için yeterli olmadığı, teknik usullere ilişkin düzenlemenin mutlaka kanunla yapılması gerektiği yönünde görüşler de bulunmaktadır (Ünver, 2005, s. 53).

TCK m. 181, f. 2’de düzenlenen suç tipinde ise fiil, atık ve artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulmasıdır. Gelişmiş ülkelerde endüstriyel faaliyet sonucu ortaya çıkan pek çok tehlikeli atık ve artıklar, zehirli kimyasal madde ve atıklar farklı şekillerde gelişmemiş veya çevre duyarlılığı olmayan ya da mevzuat engeli olmayan ülkelere dış ticaret adı altında ihraç edilmekte ve çoğu zaman bu ülkelerde çevre sorunlarına, felaketlerine yol açılmaktadır. Bu anlamda ülkemizde son yıllarda gelişen çevre bilincinin etkisiyle kanun koyucu bu tarz tehlikeli madde, atık ve artıkların ticaretini, ihraç ve ithal edilmesini, taşınmasını ve ülkeden transit geçişini belli koşullar ve izinlere bağlamakta veya yasaklamaktadır. Örneğin tehlikeli kimyasallar ve atıkların ticaretiyle ilgili Çevre Kanunu’nun 13. maddesi, tehlikeli atıkların ithalatını yasaklamıştır. 14.03.2005 tarih ve 25755 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği’nin 41. maddesine göre de atıkların, serbest bölgeler dahil Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesine girişi yasaktır. Ancak, sektör itibarı ile ekonomik değere haiz atıklar ise izinle ithal edilebilir.

TCK m. 181 f. 2 ile atık ve artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması fiili bir soyut tehlike suçu olarak tanımlanmaktadır. Buna göre atık ve artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması ile çevre açısından tehlike gerçekleşmiş kabul edilmekte ve suç oluşmaktadır. Bu hükümle atık ve artıkların sınır aşan tehlike boyutu gözetilerek, özellikle gelişmiş ülkelere gelişmemiş ülkelere taşınmasına sıkça rastlanan bu maddelerin ülkemize sokulması önlenmeye çalışılmıştır (Parlar ve Hatipoğlu, 2010, s. 300).

Suçun Manevi Unsuru

TCK m. 181 f. 1.de yer alan atık ve artıkların ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, toprak, su veya havaya verilmesi suçu, kasten işlenen bir suçtur. Buna göre fail, atık ve artıkları alıcı ortamlar olan toprak, su veya havaya verme fiilini bilerek ve isteyerek icra etmeli, ayrıca fiilinin bu konuyla ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullere aykırı olduğunu ve çevreye zarar verecek nitelikte olduğunu bilmelidir. Bu suç doğrudan kastla işlenebileceği gibi olası kastla da işlenebilir. TCK m. 181 f. 2.de düzenlenen atık ve artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçu da, doğrudan veya olası kastla işlenebilir.

Çevrenin atık ve artıklarla kirlenmesi suçunun taksirli hali m. 182’de ayrıca düzenlenmiştir. Buna göre kendisinden beklenen dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı hareketi neticesinde çevrenin kirlenmesine yol açan fail, taksirli hareketi nedeniyle sorumlu olacaktır.

Suçun Nitelikli Halleri

TCK m. 181 f. 3 ve f. 4.de atık veya artıklarla çevrenin kirlenmesi ile atık veya artıkların izinsiz ülkeye sokulması suçlarının nitelikli halleri düzenlenmiştir.

Üçüncü fıkraya göre, bu suçların konusunu oluşturan atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi halinde failin cezası iki katı kadar artırılabilecektir. Kalıcı özellik göstermekten maksat, kirlenmenin uzun süre devam etmesidir (Parlar ve Hatipoğlu, 2010, s. 301).

Maddenin dördüncü fıkrasında ise, suç konusu atık ve artıkların insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olması halinde cezanın ağırlaşaacağı ifade edilmiştir. Bu ağırlaştırıcı neden bakımından önemli olan, atık ve artıkların niteliklerinin anılan zararlı neticeyi meydana getirmeye elverişli olmasıdır. Yani bu tür bir zararlı netice ortaya çıkmamış olsa dahi, atığın böyle bir neticeyi doğurmaya elverişli olduğunun tespiti halinde cezanın artırılması gerekecektir.

Suçun Özel Görünüş Biçimleri

TCK’nın 181. maddesinde öngörülen çevrenin kasten kirlenmesi suçu bakımından teşebbüs mümkün iken, 182. maddesinde öngörülen suçun taksirli bir suç olması sebebiyle ve kanunda teşebbüsün sadece kasıtlı suçlarda mümkün olabileceğini ifade etmesi dolayısıyla bu suçta teşebbüs mümkün değildir.

Aynı şekilde çevrenin kasten kirlenmesi suçuna iştirak mümkün iken çevrenin taksirle kirlenmesi suçuna iştirak mümkün değildir.

Kanunda çevreyi kirlenme suçları bakımından özel içtima kuralları öngörülmemiş olduğundan suçların içtima konusundaki genel hükümler uygulanacaktır.

Yer Bakımından Uygulama Alanı

Türk Ceza Kanunu'nun 13. maddesinin 1. fıkrasının (d) bendi ile çevrenin kasten kirletilmesi suçunun yabancı bir ülkede işlenmesi halinde failin Türk vatandaşı veya yabancı olmasına bakılmaksızın Türkiye'de Türk kanunlarına göre yargılanacağı hüküm altına alınmıştır. Böylece uluslararası ceza hukuku güvencesi getirilmiş ve Türkiye'nin egemenlik alanı dışında işlenmiş çevreyi kasten kirletme eylemleri bakımından da 181. maddenin uygulanması sağlanmış olmaktadır. Ancak suç nedeniyle Türkiye'de yargılama yapılması Adalet Bakanı'nın talebine bağlı olup, ayrıca fail hakkında yabancı ülkede mahkûmiyet veya beraat kararı verilmemiş olmalıdır.

5 Sonuç

Sanayileşme ve hızlı nüfus artışı ile birlikte, çevresel faktörleri gözardı eden büyüme ve kalkınma politikaları sonucu oluşan çevre kirliliği, bugün insanların hayat ve sağlık haklarını tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Bu durumun farkına varılmaya başlanması ile önce uluslararası boyutta çalışmalar yapılmış daha sonra da anayasalarda sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama, bir insan hakkı olarak düzenlenmeye başlanmıştır.

Çevreye zarar verici nitelikteki eylemler, önceleri özel hukuk yaptırımları ve idari yaptırımlar ile karşılanırken, çevreyi ciddi biçimde tehlikeye sokan ve insan sağlığına zarar verici nitelikteki bazı fiillerin sadece bu yaptırımlar ile karşılanmasının yetersiz bulunması üzerine, sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkını garanti altına almak amacıyla ceza kanunlarında çevreye karşı suçlar düzenlenmiştir.

Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen çevreye karşı suçlar arasında Çevrenin Kastensiz Kirletilmesi (TCK m. 181) ve Çevrenin Taksirle Kirletilmesi (TCK m. 182) suçları da yer almaktadır.

“Çevrenin kasten kirletilmesi” suçunda (TCK m.181), “çevrenin kasten kirletilmesi” ve “atık ve artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması” olmak üzere iki farklı suç tipine yer verilmiştir. Maddenin ilk fıkrasında düzenlenen “çevrenin kasten kirletilmesi” suçunun oluşabilmesi için atık veya artıkların ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak toprağa, suya veya havaya verilmesi, ayrıca fiilin çevreye zarar verecek şekilde işlenmesi gerekmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki suçun bağlı hareketli bir suç olarak düzenlenmiş olması hukuksal korumayı zayıflatmaktadır. Suçun serbest hareketli bir suç olarak düzenlenmesi, örneğin atık ve artıkların hukuka aykırı olarak işlenmesi, depolanması, nakledilmesi, imha edilmesi gibi çevre kirliliğine neden olabilecek farklı fiillerin de suç kapsamına dahil edilmesini sağlayabilirdi.

Suçun somut tehlike suçu olarak düzenlenmesi de nedensellik bağının ispatında güçlük yaratmaktadır. Daha güçlü bir hukuksal koruma bakımından suçun, soyut tehlike suçu olarak düzenlenebileceği öğretide savunulmaktadır.

Çevrenin kirletilmesi suçları TCK'nın 13. maddesinin 1.fıkrası ile düzenlenmiş bulunan evrensellik ilkesi kapsamında takip edilebilecek suçlardandır. Bu durum çevrenin kirletilmesi fiillerinin sadece bir ülkenin zararına işlenen fiiller olmadığı gerçeğine de uygun olarak, bu suçların uluslararası alanda takibini mümkün kılması bakımından oldukça önemli bir koruma sağlamaktadır.

Kaynakça

- Ceyhan, 2008. **5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Çevre Hakkının Korunması (Çevreye Karşı Suçlar)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul.
- Erman, 2004. “TCK Tasarısında Çevre Suçları”, *Hukuki Perspektifler Dergisi*, Sonbahar 2004, **S. 2**, s. 187 vd.
- Gemalmaz, 1997. **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**. Beta, İstanbul.
- Kaboğlu, 1991. “Çevre Hukuk Dernekleri Dünya Toplantısı Limoges Bildirgesi 16 Kasım 1990”, *Argumentum*, Mart 1991, **C. 1, S. 8**, s. 123 vd.
- Kaboğlu, 1996. **Çevre Hakkı**. İmge Kitabevi, İstanbul.
- Kayan, 2007. **Çevre Hakkı Ve Türk Ceza Kanununda Çevreye Karşı Suçlar**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Sakarya.
- Kayan, 2008. “Çevrenin Atık ve Artıklarla Kirletilmesi Suçu”, *Ceza Hukuku Dergisi*, **S. 6**, s. 117 vd.
- Keleş ve Ertan, 2002. **Çevre Hukukuna Giriş**. İmge Kitabevi, Ankara.
- Kuzu, 1997. **Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı**, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Özdek, 1993. **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Todage, Ankara.
- Özen, 2003. “Türk Ceza Kanunu Tasarısının Tüzel Kişilerin Ceza Sorumluluğuna İlişkin Hükümlerine Bir Bakış”, *AÜHFD*, **C. 52, S. 1**, s. 63 vd.
- Parlar ve Hatipoğlu, 2010. **Cezai Ve Hukuki Sorumluluk Boyutlarıyla Çevre Hukuku**, Adalet yayınevi, Ankara.

- Şen, 1994. **Çevre Ceza Hukuku (Ceza Hukuku Açısından Sağlıklı ve Düzenli Bir Cevrede Yaşama Hakkı)**. Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul.
- Toprak, 1988-1989. “Çevre Hakkı ve Yerel Yönetimler”, *İnsan Hakları Yıllığı, 1988-89, C. 10- 11*, s. 91 vd.
- Toroslu, 1981. “Doğal Çevrenin Kirlenmesi ve Ceza Hukuku”, *Prof.Dr. Akif Erginay’a 65. Yaş Armağanı*, AÜHF Yayını, Ankara, s. 149 vd.
- Turgut, 2001. **Çevre Hukuku**, Yenilenmiş 2. Bası, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Ünver ve Nuhoglu, 1999. **Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku**, Beta, İstanbul.
- Yaşamış, 2005. “Çevre Ceza Hukuku’nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu”, *TBB Dergisi, S. 58*, s. 137 vd.